

УДК 330.342.146:338.24(477)

**ПРО ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ
СУЧАСНОГО СОЦІОЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ**

ЗАЛОЗНОВА Юлія Станіславівна, доктор економічних наук, завідувач сектором соціально-економічних проблем промислового розвитку, провідний науковий співробітник, Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ

Кінець ХХ і початок ХХІ ст. ознаменувалися кардинальними зрушеннями світового порядку, коли кризові явища і процеси стали задавати формат соціоекономічних перетворень, а на порядок денний було винесено питання виживання людства як особливого живого виду *homo sapiens*. У цьому плані традиційна економічна наука опинилася в кризовому стані, бо вона, з одного боку, здебільшого констатує сучасну кризову соціоекономічну дійсність, що є головним об'єктом наукових досліджень; з іншого – рекомендації, які вона обґрунтовує, щодо пошуку шляхів та механізмів подолання кризи, мало впливають на зміну вектора національного і світового господарського розвитку. Слід констатувати, що зараз спостерігається ситуація, при якій економічна наука і соціально-економічна політика стають немов би двома окремими світами, які майже не перетинаються. Як свідчить досвід останніх десятиліть, переможні гасла середини ХХ ст. про те, що завдяки розвитку науки і техніки життя людини значно поліпшиться, були занадто обнадійливими. Нинішня реальність, як результат створення людиною штучного світу свого існування, не лише принесла масу ризиків та загроз, але і з новою силою порушила питання про роль і статус самої людини у швидко мінливому середовищі, коли процеси розлюднення і відчуження лише наростають. Це не може не хвилювати перш за все вчених, які повинні встановлювати сутнісні причини таких змін, здійснювати науковий пошук шляхів подолання сучасних негативних щодо людини і людства тенденцій.

***Методологічні засади оновлення економічної науки в контексті
подолання сучасної кризи людства***

Традиційна економічна наука, що зложила свої основні постулати ще кілька століть тому у своєму пориві стати подібною до фізики, тобто до точної науки про навколишній світ, намагалася все звести до моделі економічної людини, яка, за словами С.М. Булгакова, є рахунковою лінійкою своїх суто егоїстичних, насамперед, матеріальних інтересів. В економічних дослідженнях людина здебільшого розглядалася як чинник, засіб виробництва, хоча й основний. Поведінка людини як суто економічного суб'єкта зводилася до раціонально-кількісного пошуку шляхів та механізмів перетворення матеріального світу, де саме матеріальні блага та нарощення їх виробництва були визначені головною метою функціонування і розвитку економічної системи суспільства. При цьому завдяки перш за все марксистському трактуванню природи людини як біосоціальної істоти різко звужувався погляд на мету суспільного виробництва, а методи кількісної оцінки його результатів стали панівними. Разом з тим економічна влада, яка все більше прагнула стати абсолютною, намагалася підкорити собі людину, а економічна підсистема суспільства почала претендувати на загальне панування, коли інші суспільні підсистеми розглядалися лише як обслуговуючі для економіки.

Такий традиційний методологічний підхід майже повністю заповнив поле соціально-економічних досліджень. Це привело до того, що «сучасна економічна наука, особливо економікс, зовсім не спрямована на вивчення *цілісного* господарського світу як реальності. Вона через ті причини і мотиви, що історично склалися, виокремила (відірвала) з реальності сферу економіки, не пояснюючи навіть того, що економіка є лише *окремою*, специфічною формою господарства, і «будує» економічне знання у площині *безлічі обмежень* та введенні в кожному окремому випадку ряду умов, що *значно сприяє відстороненню економічного знання* від тих реалій, у яких дійсно живе людина і веде своє господарство. З іншого боку, сама економічна система розглядається економіксом як *самодостатня*, більше того – як *панівна* в суспільстві, що намагається нав'язати в усіх сферах соціуму економічний інтерес та товарно-грошові відносини, а також підкорити *економічній владі* все те, що існує у людському суспільстві» [1, с. 12]. Навіть новітні розробки сучасної економічної науки в основному залишаються в такому самому форматі, коли майже все економічне зрештою зводиться до проблем нарощування прибутку та концентрації капіталу, хоча і в нових його формах.

У даному напрямі зараз відбувається і формування нової панівної форми економіки – фінансоміки, коли саме фінансові механізми та інструменти відкрили нові можливості та умови створення надприбутків у майже прямому відриві від функціонування реального сектору економіки. Відбулася докорінна трансформація економічних відносин, яка ще більшою мірою закріпила статус людини як засобу розвитку зовнішньої соціотехнічної системи. У цій системі найціннішим ресурсом став *інтелект* як логіко-розрахункова здатність людини до раціонально-кількісних оцінок і побудови відповідних ідеально-віртуальних практик. Виникла нова форма економічної влади – *фінансово-інтелектуальна*, що завдяки силі фінансового капіталу підкорює людський інтелект та забезпечує ще більший ступінь відчуження людини від своєї природи.

Фінансово-інтелектуальні технології сприяли наростанню сучасних кризових процесів, але сутнісний аналіз відповідних трансформацій майже не здійснювався, а отже, сучасна економічна наука, перш за все економічна теорія, поки що не може запропонувати нового методологічного інструментарію вивчення сучасних соціоекономічних процесів. Потрібне кардинальне оновлення методологічних засад економічної науки, насамперед через розширення і поглиблення осмислення ролі людини в пошуку шляхів подолання сучасної кризи, яка, за оцінкою нобелівського лауреата з економіки Моріса Алле, має суто духовний характер і духовні причини. Проте неоліберальна економічна наука, яка зараз є мейнстрімом майже всього прозахідного суспільствознавства, реально показала свою неспроможність продуктивно оцінити сучасні кардинальні соціально-економічні трансформації, запропонувати новий теоретичний погляд на розробку теорії виживання людства у кризовому середовищі.

Відносно нові теорії чи концепції сучасної економічної думки концентруються у старій системі координат дослідження, де головним об'єктом аналізу є капітал, який задає поле свого існування у нових формах: інтелектуального, людського, соціального, культурного та ін. Проте ці форми не виходять за межі саме капіталу як самозростаючої вартості, а людина та її здібності, насамперед розумові, характеризуються у кінцевому плані як чинники або засоби виробництва прибутку та його капіталізації. Століттями існуюча система координат економічного мислення встановлює своєрідний коридор і вектор бачення сучасного світу, що стає все більш протилюдним, формує нову постлюдину як автоматичного виконавця команд, у якого майже відсутнє критичне мислення. Такий, на перший погляд, творчо-науковий підхід лише консервує формат поглиблення кризи, яка не розглядається як передумови для нових можливостей якісного переосмислення майбутніх трансформацій.

У цьому сенсі необхідно давати оцінку концепту економіки знань, що зараз розглядається як чергова панацея прориву з кризового світу. Проте цей концепт є також досить поверхневим модним баченням, що сприяє реалізації традиційного суто технократичного підходу до сучасних і майбутніх господарських перетворень за різними

проектами типу «Європа знань», які десятиліття тому обговорювалися в колах наукової громадськості. При цьому саме в концепті економіки знань активізувалися погляди окремих учених у руслі ноосферизму, джерела яких заложив перший президент Української академії наук В.І. Вернадський. Він обґрунтовував, що людський розум і наукові знання стають новою геологічною силою, яка в поєднанні з працею людей змінює оточуючий світ, а біосфера переходить у якісно новий стан – ноосферу. Минуле століття показало, що завдяки розвитку наукових знань людство докорінно змінило образ свого життя у техніко-комфортному плані, але прогало у духовно-людяному. В.І. Вернадський, характеризуючи ноосферу, застерігав, що бездумне використання наукових знань, людського розуму може обернутися проти самої людини. Він стверджував, що «усе людство, разом узяте, являє собою мізерну масу речовини планети. Могутність його пов'язана не з його матерією, але з його мозком, з його розумом і спрямованою цим розумом працею. У геологічній історії біосфери перед людиною відкривається величезне майбутнє, якщо вона зрозуміє це і не буде використовувати свій розум і свою працю для самознищення» [2, с. 479]. Проблема використання знань і наукових технологій, як тепер ми добре розуміємо, – це насамперед проблема людини та її цінностей і мотивів щодо такого використання. Важливо, щоб нові знання служили людям, а не посилювали загрози та завдавали шкоди людині. Тому треба говорити не просто про економіку знань, а про перехід до етичної, моральної економіки, коли ціннісні орієнтири життєдіяльності запліднюють цілі та практичні дії людини. Разом з тим вона повинна не просто відчувати свою особисту відповідальність, але і свідомо реалізовувати цю відповідальність.

Тому сучасна економічна наука, насамперед економічна теорія, має визначати і оцінювати не лише інтелектуальний внесок, не тільки ефективність знань, ефективність «інформаційних галузей», але й ефективність освіти, тобто систематичного виробництва та використання знань. У зв'язку з цим П. Друкер констатував, що «така економічна теорія нам потрібна для прийняття стратегічних рішень відносно знань. Ці рішення не будуть і не повинні прийматися на основі лише однієї економічної вигоди. Можна навіть стверджувати, що вони мають впливати скоріше з моральних, суспільних, естетичних та етичних цінностей і міркувань. Проте кожне рішення, яке викликає економічні зміни, але не бере їх до уваги, із самого початку приречене на невдачу, тому що його фактичні результати будуть дуже сильно різнитися від очікуваних» [3, с. 135]. Проте слід наголосити, що моральні та етичні цінності все ж таки не є об'єктом досліджень традиційної економічної науки, а без них сьогодні не можна говорити про ефективність використання знань і освіти. Це означає, що в методологічній інструментарій дослідження соціально-економічних процесів необхідно вносити значні зміни, виходячи з розуміння більш повної та глибинної природи людини як суб'єкта господарського розвитку. На цей момент вказує все більше дослідників-економістів, бо приходить розуміння того, що традиційного *біосоціального* підходу вже недостатньо, а на *перший план* виходять *духовно-моральнісні цінності та мотиви*. Це свідчить про те, що людина має єдину трипостасну природу – духовно-біо-соціальну. Тому економічний аналіз може оновлюватися і виходити на більш сутнісні рівні пізнання господарювання, лише входячи в поле внутрішнього духовного світу, де створюється ідеальний проект чи образ бажаного майбутнього, а тільки потім він об'єктивується в господарських діях.

В останніх дослідженнях економічних процесів і сучасної кризи йдеться про «вирішальне значення ментальних відмінностей населення, тому що в кінцевому підсумку саме вони визначають і стандарти поведінки, і очікування, і настанови... Абсолютно зрозуміло, що подальше ігнорування «ментального фундаменту» стане непереборною перешкодою на шляху виходу з кризи, навіть якщо мати на увазі виключно її фінансово-економічну складову. Відповіді на кризові виклики лежать у площині не економіки, а радше філософії, моральності, культури, а висновок щодо діагностики нинішньої кризи пов'язує її походження з руйнацією (частково через глобалізацію) відповідності економічних процесів ментальності населення, масштаби – зі ступенем глобалізації» [4, с. 281, 283].

Більше того, зараз саме криза та її часова невизначеність змушують змінювати напрям економічних досліджень. Це проявляється в тому, що, як зазначає А.М. Колот, «метою, критеріями розвитку слід вважати не «матерію», а «дух», не «тонни», «метри», кілометри», а людину, її соціальне буття... ми лише доростаємо до розуміння ролі позаекономічного в економічному розвитку. Увійшовши у нове тисячоліття, соціум не лише поміняв календарі, перевів стрілки, змінив часові атрибути, а головне він (соціум) вступив у нову епоху, в якій на очах змінюється все. Швидко, інтенсивно, різновекторно трансформуються усі сфери – природа, техніка, економіка, людство. Водночас майже незмінним залишилося мислення, в якому так мало місця для розуміння феномену позаекономічного. Саме нерозуміння, не усвідомлення, недооцінка позаекономічного є чи не основною причиною того, що в суспільстві має місце перманентне *економічне зростання*, але немає належного *розвитку* – морально-духовного, соціокультурного; розвитку можливостей; розвитку людини в плані самореалізації тощо» [5, с. 19-20].

Таким чином, можна з упевненістю стверджувати, що необхідні зміни в системі методологічних координат сучасної економічної науки давно назріли. Стало цілком очевидно, що економічній науці неможливо подолати свій кризовий стан, який усе ще перебуває в полоні цілераціонального кількісного підходу, коли не людина, а прибуток і капітал задають тональність економічних досліджень. При цьому немає повного розуміння того, що, з одного боку, саме економічне не має в собі матеріальності, речовинності, а воно є наскрізь ідеальним¹, таким, що «відбувається» у свідомості людини. Свідомість насамперед визначає майбутні перетворення дійсності, а лише потім здійснюються практичні дії щодо зміни матеріального світу. З іншого боку, це розуміння потребує фундаментального перегляду засадничих постулатів значення самої економіки в сучасному суспільстві, коли в розвинутих країнах проголошений перехід до постіндустріального розвитку. У цій ситуації, за словами А.С. Гальчинського, «економіка сама по собі стала безпосередньою складовою соціальної сфери, яка не лише поглинає її результативну основу, а й визначає більшу частину енергетичного потенціалу, її ресурсну базу, межі зростання і розвитку» [7, с. 10].

При цьому такий перегляд є лише певним перехідним етапом оновлення економічної методології, тому що виникає нове питання про те, чи достатньо зараз акцентувати увагу саме на *економічній* методології (у мейнстрімі – методології індивідуалізму)? Чи спроможна вона сприяти глибинному осмисленню насамперед тих причин, які породили сучасну глобальну кризу, а також і тих негативних, а більш широко – антилюдських проблем, які несуть у собі реальні загрози і небезпеки людству? А якщо говорити більш точно і конкретно, то питання звучить не зовсім звично: чи правильно ми розуміємо саму соціальну сферу, її глибинну суть, хоча й додаючи те, що сама економіка є її складовою?

Справа в тому, що ми не завжди задумуємося про істинну суть того, про що ми немов би говоримо про давно усім відомі речі доти, доки не намагаємось дати *строго наукового* визначення того чи іншого широкоживаного терміна. У даному випадку це стосується суті соціальної сфери, а разом з тим і нав'язаної догми про *біосоціальну* природу людини. Щодо соціального в людському суспільстві, то воно лише зводиться до взаємодії індивідів. Якісні характеристики такої взаємодії сам термін «соціальне» аж ніяк не пояснює. Просто спрацьовує стереотип, який, на перший погляд, щось визначає, пояснює, а по суті він лише фіксує взаємодію людей. Але ж виникає питання: заради чого існує ця взаємодія чи встановлюються зв'язки між людьми? Термін «соціальне» сам по собі є нейтральним щодо людини, тобто такі взаємозв'язки можуть здійснюватися як задля блага людей, так і їм у зло чи на шкоду. Тут усе залежить від спрямування цих взаємозв'язків, взаємодій, від того, які внутрішні цінності та мотиви керують людиною при встановленні будь-якої взаємодії. Тобто в цьому аспекті виникає розуміння того, що самотійно існує більш глибинна проблема цінностей, які немов би запліднюють взаємодію індивідів, надають їй якісні характеристики. Те саме можна сказати і про наукове знання, яке само по собі є нейтральним: розщеплення

¹ «Подобається нам це чи ні, але все саме економічне – *ідеальне*» [6, с. 936].

атому може використовуватися для виробництва атомної бомби, а може для виробництва електроенергії. Тому коли ми взагалі говоримо про соціальне чи соціальну сферу, то фіксуємо лише взаємодію людей без ціннісного аспекту. А це певним чином вихолощує те, що некритично сприймається як соціальна сфера, як певний стереотип чи догму повсякденного вжитку.

Наука існує саме для того, щоб розкривати *сутнісний* рівень світосприйняття і світогляду та досліджувати глибинні причини і закономірності того, що має якусь явну форму, яка спростовує розуміння, а тим самим викривляє сутнісний зміст явища аби процесу. Завдання методології полягає в тому, щоб встановлювати обґрунтовані наукові принципи дослідження сутності дійсних фактів, а не приймати очевидне за достовірне та істинне. У зв'язку з цим виникає проблема оновлення методологічного інструментарію сучасної економічної науки, яка б більш глибинно і всебічно досліджувала людину як суб'єкта соціально-економічного, господарського розвитку.

Специфіка визначення сучасного соціоекономічного розвитку у форматі нової постнекласичної людинорозмірної науки

Проблема соціально-економічного розвитку є майже вічною проблемою економічної науки. Проте саме розуміння цього розвитку змінюється, перш за все, тому, що в аналізі увага акцентується на тих моментах розвитку, які актуалізуються в певний час. Тобто щодо визначення самої суті соціально-економічного розвитку, то в методологічному плані доцільно широко користуватися розрізненням двох структур діяльності людини: фундаментальної та актуальної. Це методологічне положення розробив К.Маркс. Він до фундаментальної структури відніс усі основні елементи людської діяльності, а при аналізі актуальної структури досліджував той елемент фундаментальної структури, який виходив на пріоритетне місце в певному часовому періоді та визначав специфіку і головний вектор діяльності. Наприклад, при характеристиці фундаментальної структури праці виділяються людина як суб'єкт, знаряддя праці та предмет праці. При цьому первинному способі виробництва пріоритетну роль відіграла земля як головний предмет праці, а це характеризувало актуальну структуру людської діяльності як аграрної. Якщо ж говорити про сучасне суспільство чи суспільне виробництво, яке переходить у стадію постіндустріального розвитку, то його актуальну структуру визначає людина як головний чинник і ресурс розвитку, а *свідомість* людини стає головним новим предметом праці [8, с. 53; 9, с. 31-40].

Такий підхід доцільно використовувати і при дослідженні сучасного соціально-економічного розвитку. Основу аналізу має становити трактування людини як головної рушійної сили, яка стає ядром процесів зміни чи трансформації господарської діяльності, а тому сам об'єкт вивчення сучасної економічної науки набуває визначення *людинорозмірного* комплексу. Ця характеристика чи назва, з одного боку, завдячує синергетиці, яка вивчає *моделі* систем, що саморозвиваються в результаті людської діяльності; з іншого – концепції про теоретичне знання, яка дозволила чітко визначити етапи чи типи наукових революцій та охарактеризувати сучасну четверту наукову революцію. Специфіка даної концепції полягає в тому, що глобальні наукові революції досить однозначно співвідносяться зі змінами *тунів раціональності* та перебудовою основ досліджень самих стратегій наукового пошуку. «Нові пізнавальні можливості та знання, що ними генеруються, мають бути вписані в культуру відповідної історичної епохи та узгоджені з цінностями і світоглядними структурами, що лежать у її фундаменті. Перебудова основ науки в період наукової революції з цієї точки зору являє собою вибір особливих напрямів зростання знань, що забезпечують як розширення діапазону дослідження об'єктів, так і визначальну скоригованість динаміки знання з цінностями і світоглядними установками відповідної історичної епохи» [10, с. 611].

Якщо класична та некласична раціональність характеризувалися тим, що людина (дослідник) перебувала *поза* межами об'єкта наукового дослідження, то нова постнекласична раціональність зводиться до того, що сам *дослідник* перебуває *всередині* об'єкта

дослідження і його дії пов'язані з ціннісно-цільовими структурами. Це надає можливість експлікувати зв'язок внутрішньонаукових цілей із *позанауковими*, соціальними цінностями і цілями. «Сучасна наука – на передньому краї свого пошуку – поставила в центр досліджень унікальні системи, що історично розвиваються, в які як особливий компонент включена сама людина. Вимога експлікації цінностей у цій ситуації не лише не суперечить традиційній установці на отримання об'єктивно-істинних знань про світ, але і виступає передумовою реалізації цієї установки... Техногенна цивілізація зараз вступає у смугу особливого типу прогресу, коли гуманістичні орієнтири стають висхідними у визначенні стратегій наукового пошуку» [10, с. 636].

Така докорінна зміна об'єкта наукових досліджень, у який насамперед включається людина як діючий суб'єкт зі своїми цінностями, мотивами, установками і устремліннями, дає всі підстави говорити про те, що в економічній науці починає відбуватися сутнісна трансформація: перехід від одного виду – *цільової* раціональності до іншого – *ціннісної* раціональності, що пов'язано з формуванням людинорозмірної науки.

У даному аспекті особливе значення для розуміння сучасного соціально-економічного розвитку має нова теорія розвитку, що розроблялася М. О. Чешковим. Він стверджував, що нове визначення поняття «розвиток» характеризує іманентну людині/людству потребу/здатність до створення нових форм буття/свідомості, в тому числі саморуйнівних якостей людини [11, с. 136], тобто розуміння розвитку він однозначно пов'язує з людиною, створенням нею нових форм буття чи свідомості. Зазначення про *іманентність* свідчить про те, що йдеться саме про *внутрішній духовний світ людини*, а це вже є проявом ціннісної раціональності. Усе це досить показово свідчить про людинорозмірні координати дослідження розвитку.

Проте науковець стверджував, що не будь-яку зміну можна трактувати як розвиток, а лише ту, яка генерує нову якість: «Розвиток, у моєму трактуванні, – констатував М. О. Чешков, – означає творчість не тільки позитивно нового (інновація), але і нового в його руйнівних для людини формах. Щодо понять «трансформація» і «модернізація», то вони скоріше характеризують окремі сторони розвитку» [11, с. 137]. Слід зауважити, що наголошується на створенні *якісно нового*, а отже, саме людина має здібності до творчості, що ще раз підсилює значимість виміру людинорозмірності при аналізі процесів розвитку.

Розвиток може мати як позитивний напрям, так і руйнівний вектор щодо людського світу. Це також новий аспект розуміння розвитку: він не вміщується в лінійний односпрямований позитивно-прогресивний процес змін, як поки що традиційно підходить до цього економічна наука, зорієнтована на формаційний підхід до історії людства. Навіть широко розповсюджена тріада аналізу розвитку (аграрна, індустріальна та постіндустріальна економіки) також перебуває в межах лінійного підходу. Зараз постіндустріальна (синоніми: інформаційна, економіка знань, сітьова, конвергентна та ін.) економіка також однозначно трактується в руслі позитивного прогресу, що в сутнісному плані викликає, м'яко кажучи, заперечення.

У методологічному плані насамперед слід визначити координати осмислення такої тези. Якщо перебувати в координатах традиційного *технократичного* підходу, то можна говорити про позитивність постіндустріальних тенденцій, бо панування техніки та технології наростає. Але з точки зору людини, що має єдину *духовно-біо-соціальну* природу, у якій саме *духовна* складова є визначальною основою життєдіяльності саме людини як особливого живого виду, то техніко-технологічна сторона тут має лише вторинну, похідну, обслуговуючу роль. Розум, свідомість людини реалізується однобоко: спрямованість на комфортне існування затьмарює суто людські якості та здібності. Це приводить до того, що людина стає *одномірною*, вона перетворюється спочатку на засіб створення техніки, а потім і на придаток техносціальної системи.

У цьому розумінні технічний прогрес обертається *регресом людяності*, а технічно-технологічні інновації стають протилюдними, руйнівними змінами для людини та її духовної природи, навіть у примітивному плані, коли йдеться про біологічну основу,

біологічний субстрат людської істоти. При цьому характеристика людини як індивідуума співвідноситься з біологічним, коли наголос робиться на відокремленні живих організмів, окремоті життя кожної людини зі всіма іншими людьми. Методологія індивідуалізму² спирається на надання людині статусу соціального атома, який «обертається» серед інших атомів, а взаємодія таких атомів і створює соціальне середовище. Такий погляд відповідає традиційному трактуванню *біосоціальної* природи людини. У цій «науковій» догмі не зафіксована та специфіка людини, яка визначає *людяність*, що не може, навіть при найбільшому бажанні дослідника, сама біосоціальна природа породжувати *духовність* як фундаментальну основу людського існування. Тому назва «індивідуум», як і назва «людина», не може вважатися істинно достатньою для наукової (сутнісної) характеристики особливого живого виду. Назва «людина» може повністю реалізуватися лише через назву «*особистість*», яка вказує на внутрішню *цілісність* єдиної духовно-біо-соціальної природи того живого виду, що звично називається людиною. Якщо ж усі ці назви «валити в одну купу», не розрізняючи їх у процесі аналізу, то годі й говорити про *науковий* підхід, який відрізняється перш за все чіткими критеріями визначення категорій, що надають можливість дослідженням бути науковими.

Загальні *біосоціальні* закони, як зазначав М. М. Моїсеєв, були властиві ще «співтовариствам» австралопітекових, тобто людиноподібних істот. Перші табу, що обмежували дію біосоціальних законів, були передумовами появи *моральності*. «Саме в той період у людини стала виникати свідомість (усвідомлення себе): вона стала виокремлювати себе із навколишнього світу і навчилася дивитися на себе з боку. Якщо завгодно, вивчати себе, оцінювати свою поведінку, рефлексувати... саме в цей період у людини (і не лише у кроманьйонців, наших безпосередніх предків, але й у неандертальців) почав формуватися духовний світ – феномен, який мало зрозумілий і сьогодні, але поступово відіграє все більшу й більшу роль у долях людей» [13, с. 73]. Тому сутнісно говорити про людину навряд чи можливо лише у форматі біосоціальних координат і законів. Коли почав формуватися духовний, *моральнісний* світ, лише тоді мова стала йти саме про людину.

У постнекласичній науці людинорозмірність, яка фундаментально характеризує будь-який об'єкт сучасних наукових досліджень, не просто вказує на людину як індивідуума, а саме акцентує увагу на *особистості*, *цілісності* якої глибинно «оформлюється» на рівні духовних людських цінностей, тобто у сфері духовно-моральнісних кодів людської життєдіяльності. Формування табу і моральності стало тією необхідною новою біфуркацією в еволюції Універсуму, що створила людей. «Можливість перетворення потомків австралопітеків на людей пов'язана з розвитком не лише Розуму, але і Моральністю, точніше їх симбіозом» [13, с. 72]. Цей новий стрибок із біосоціального світу з властивими йому законами, як довів М. М. Моїсеєв, мав визначальний характер щодо виділення *homo sapiens* серед видів живої природи.

На базі моральності виникають світоглядні уявлення та установки, що формують цілісний образ людського світу, а вони вже трансформуються у світоглядні універсалії, що систематизують і акумулюють накопичений людський досвід. «Світоглядні універсалії визначають спосіб осмислення, розуміння і переживання людиною світу. Соціалізація

²«Індивідуалізм намагався вести трагічну, але безсильну боротьбу проти влади лєтермінгізму і натуралізму. Індивідуалізм є лише показник кризи натуралізму і детермінізму, не є ще подоланням... Індивідуалізм, що так загострився в кінці XIX ст., повстав проти влади природного і соціального порядку над людською індивідуальністю... Реально індивідуалізм заперечує, що людина – мікрокосм і що стан її – космічний. Індивідуалізм принижує людину, не хоче знати світового, вселенського вмісту людини. Судорожно хоче індивідуаліст звільнити себе від світу, від космосу і досягає лише рабства. Індивідуалізм є опустошенням індивідуальності, її збідненням, применшенням її світового вмісту, тобто нахилом до небуття» [12, с. 159, 160].

людини, формування особистості передбачає їх засвоєння, а отже, засвоєння того цілісного образу людського світу, який формує особливу матрицю для розгортання різноманітних конкретних зразків діяльності, знань, приписів, норм, ідеалів, що регулюють соціальне життя в рамках даного типу культури. У цьому відношенні система універсалій культури постає як своєрідний геном соціального життя» [14, с. 216]. Універсалії культури, що первинно виникають на базі моральності, стають засадами, своєрідним геномом для розгортання соціального світу. Тому *соціальність обов'язково запліднюється моральними цінностями* і принципами під час людської життєдіяльності. Оскільки ж остання є цілісним процесом, то і мова повинна йти саме про *особистість* як своєрідну внутрішню цілісність, засновану на духовно-моральнісних цінностях і мотивах. Саме це доводить наукове положення про те, що людина має триєдину внутрішню природу – духовно-біо-соціальну, а це триєдинство як цілісність є найбільш глибинною характеристикою особистості. Тому не методологія індивідуалізму, яка сформована на догмі про біосоціальну суть чи природу людини, а *методологія особистісна*, основу якої становить *цілісність життєдіяльності*, має стати фундаментальною базою постнекласичної людинорозмірної науки.

Вищезазначене свідчить про те, що для глибинного, сутнісного розуміння соціоекономічного розвитку необхідно переходити у формат людинорозмірної методології, де саме особистість має розглядатися у статусі головного суб'єкта господарювання, суб'єкта творчості³. В основі ж цього аспекту по-новому потрібно аналізувати і своєрідний геном соціального життя. Методологія індивідуалізму розглядає своїм наріжним каменем свободу індивідуума, який є соціальним атомом, що довільно стикається з іншими такими самими соціальними атомами. Свобода тут трактується як абсолютна цінність. Проте саме це вказує на *однобокість* розгляду індивідуума, бо свобода завжди має розглядатися, так би мовити, парно: не може бути свободи без відповідальності – не можна говорити про одну сторону медалі, а її оборотну сторону ігнорувати. Тому фундаментальним зрушенням у методології постнекласичної людинорозмірної науки стало введення в науковий обіг категорії «особистісний архетип свободи-відповідальності», який фіксує те, що «*свобода-відповідальність є висхідно-первинною духовною мислеформою, яка розгортає якісну специфіку людини, самореалізує суто людський світ як цілісну життєдіяльність чи життєвідпралення, де іпостась відповідальності немов би конкретизує-уточнює-наповнює кожну точку реальності людяністю*» [15, с. 12]. Приходить усвідомлення і розуміння того, що «людина як вільна істота реалізує свою свободу через відповідальність. Тому відповідальність перш за все була пов'язана із свободою окремої людини. Визначаючи свою свободу, людина, і лише вона, визнавала і свою власну відповідальність» [16, с. 182].

Соціоекономічний розвиток не просто пов'язаний із констатацією, що він має забезпечувати зростання матеріального багатства. Суть цього розвитку можна всебічно зрозуміти лише тоді, коли він розглядається як процес розгортання *особистістю* свого генома чи архетипу свободи-відповідальності через господарську творчість. Господарство трактується як *цілісна сфера ціннісно-раціональної діяльності*, яка є сферою самопізнання і самореалізації особистості. Економіка, навіть її найбільш зараз просунута форма – фінансоміка, при цьому є лише *засобом* створення прибутку, хоча й в основному через формування насамперед матеріальних умов для саморозвитку особистості. Вона не може бути *самоціллю* в людському суспільстві хоча б тому, що «конкуренція ототожнюється з отриманням прибутку. Усе, що не прибуткове, не конкурентне. З цим ототожнюється і економіка... Йдеться про економіку, засновану на логіці «соціального дарвінізму», головним постулатом якого є заповідь «Нехай гинуть слабкі, виживають лише сильні» [17, с. 7]. Якщо висувається положення про «економіку людини»: «**Економіка, яка виробляє товари, трансформується в економіку розширеного відтворення людини, економіку людини**», де «прогресує гуманізація економічного простору» [18, с. 9], то правомірно виникає *сутнісне*

³ «Творческий акт имманентно присущ лишь лицу, личности как свободной и самостоятельной мощи» [12, с. 141].

методологічне питання: так все ж таки *економіка* виробляє *прибуток* чи *економіка* виробляє *людину*? Як же тоді розуміти тезу про те, що «в новій системі відносин людина перестає бути частинкою економіки і перетворюється лише на її функціональну «цеглинку» [18, с. 8]? «Цеглинка» – це лише сировина, один з елементів процесу виробництва, а тим більше не його мета.

Усе це потребує не тільки уточнення і спеціального чіткого визначення категорійного апарату сучасної економічної науки, але і глибокого розуміння того, що всебічне дослідження соціоекономічного розвитку не може бути продуктивним поза полем *міждисциплінарного* аналізу. Проте сам акцент на проблему соціоекономічного розвитку є досі дискусійною сферою, а тому потребує суттєвого поглибленого вивчення в координатах постнекласичної людинорозмірної науки.

Розглядаючи перехід до формату постнекласичних людинорозмірних досліджень, потрібно виокремити їх *методологічні принципи* [19, с. 5-7]:

об'єктом досліджень є людинорозмірні комплекси з включеною у них людиною. Вони мають універсумний (космо-біо-соціальний) характер, де людське (духовно-біо-соціальне) і природне є самоцінними і рівноцінними початками, але такими, що становлять цілісність;

початково задана гуманістична орієнтація наукового пошуку;

обов'язкова соціальна експертиза (оцінка) позитивних і негативних соціальних наслідків реалізації кожного наукового проекту і господарського рішення;

тісна взаємодія наукового і позанаукового (міфологічне, релігійне, філософське, повсякденне, образне та ін.) знання, коли наукове знання не претендує на абсолютне лідерство, а є лише однією із складових осягнення реальності;

міждисциплінарний характер постнекласичного знання, що робить необхідними міжпредметні запозичення і щеплення для пізнання цілісної реальності та цілісної людської життєдіяльності;

при дослідженні людинорозмірних комплексів науки групуються не за предметом чи об'єктом вивчення окремої науки, а за досліджуваними проблемами, коли пріоритетом стає проблемно-цільовий методологічний підхід;

формування теоретичного простору наукового пошуку-мислення, що створює умови для нового наукового бачення реалій, коли в поле наукового пошуку включаються уже розроблені наукою теорії, окремі ідеї, гіпотези, прообрази нових теорій і «білі плями»;

введення замість лінійного (прогресивно-позитивного) мислення нелінійного наукового мислення з його імперативами незворотності, нестійкості, нерівноважності, бі- та поліфуркацій;

елеваціонізм відкриває можливості спроб вивчення минулого і нинішнього через призму майбутнього, тобто дає шанс для управління сучасним із майбутнього;

найбільш важливим методом стає вчення про взаємодію і самоорганізацію надскладних систем.

Використання і творчий розвиток цих принципів уможливають кардинальне оновлення методології сучасної економічної науки, в якій традиційний логіко-розрахунковий математизований цілерациональний підхід до господарських явищ і процесів не має панувати. Висхідно задавати новий формат наукового пошуку має перехід до *ціннісної раціональності*, де особистість, що має цілісну духовно-біо-соціальну природу, самореалізується через творчість господарства насамперед у ціннісно-раціональній площині своєї життєдіяльності.

Докладний аналіз того, що зараз відбувається у світі загалом та окремих країнах, свідчить про безумовну правоту І. Валлерстайна, який стверджував, що «інтелектуалам настав час відчути свою відповідальність» і що «наше виживання залежить від того, чи зможемо ми повернути поняття сутнісної раціональності в центр наших наукових дискусій» [20, с. 207].

**Про необхідність розв'язання протирічч глобального світу для
посткризового соціоекономічного розвитку**

Тема глобалізації зараз є найпоширенішою серед сучасних дослідників. І це зрозуміло, адже нинішній глобальний розвиток має досить руйнівний потенціал для життєдіяльності людини. Це свідчить про те, що питання про виживання людства стало найбільш фундаментальним і гострим на початку XXI ст. Сьогоднішні кардинальні зміни несуть ризики, загрози і небезпеки людській спільноті, а існуюча криза поглиблюється. Усе це потребує всебічного осмислення, що ставить нові завдання перед наукою взагалі та перед економічною наукою зокрема.

На початку нового століття ще були райдужні надії на те, що інформаційні технології зможуть кардинально змінити сучасний глобальний світ на краще для людини, сприятимуть створенню умов для її всебічного розвитку і самореалізації. Мріялося, що «з часом сам факт інформатизації випереджаючого розвитку виявиться джерелом прискореної соціалізації. Людина буде більше «купатися» в інформаційному океані соціального, духовного, а не в океані економічного, споживацького, ажіотажно-комерційного» [21, с. 67]. Проте перші півтора десятиліття XXI ст. стали досить показовими того, що дійсність усе більше обертається *проти* людини, а технократичні тенденції лише наростають, роблячи більшість людей майже непотрібними, навіть у якості робочої сили. Сучасна глобалізація, що сприймається як «вельми зацікавлена планетарна комерційна гра з боку найсильніших країн» із нав'язуванням «нового світового порядку», який «уніфікує людство та руйнує цивілізаційні та національні особливості», все більше переконує, як зазначає О.Г. Білорус, що «сьогодні вже зовсім чітко проявляється такий факт: комерційний Захід має більшою мірою поверхові цінності, які не зачіпають і не облагороджують душу; цінності, травмовані споживацтвом» [26, с. 68, 71]. Неоліберальний сценарій глобалізації, що зараз реально реалізується, не тільки не розв'язує найбільш гострих соціально-економічних проблем людства, а ще й породжує нові ризики, загрози, небезпеки. Світ став не просто ризиковим, на що вказував У. Бек, а перетворився на простір перш за все духовно-моральної деградації, коли сама людина вже не зовсім розуміє саму себе, свою природу і призначення, не задумується про сенс свого життя.

Якщо на даний час підбити певний підсумок глобальної кризової дійсності, то досить влучно і аргументовано його висловив А.М. Колот: «Парадокс і ледь не основне протиріччя, що проявилось на рубежі віків, полягає в тому, що коли, здавалося б, економіка може нарешті працювати в інтересах абсолютної більшості населення, маючи для цього економічні, організаційні, психологічні, соціокультурні передумови, світ, образно кажучи, «перевернувся», – інститути суспільства, економіки стали відсторонювати людину на другий план, економічна доцільність усе більше бере гору над соціальною спрямованістю. Асиметрія в економічному і соціальному розвитку, нестійкість у найширшому її розумінні, десоціалізація відносин у сфері праці, зниження соціальної згуртованості, розповсюдження соціального відторгнення – все це тренди, реальності початку нового століття» [22, с. 143-144]. Якщо ледь не основним сучасним парадоксом є протиріччя між економічним і соціальним то, з одного боку, воно заслуговує на першочергову увагу дослідників, насамперед економістів і соціологів; а з іншого – його констатація у статусі «ледь не основного» вказує, що є щось більш глибинне, більш значиме, ніж це протиріччя. Виходячи з цих двох передумов спробуємо сутнісно проаналізувати сучасну глобальну кризову дійсність та вказати на її основні протиріччя і необхідність їх розв'язання.

Глобалізація має багато визначень, автори яких акцентують увагу на деяких формах її прояву. Проте вони не завжди намагаються заглибитися в сутність та розкрити її істинну природу, а це не дозволяє зрозуміти цілісності процесу глобалізації, коли він малюється окремими штрихами розрізнених між собою ситуаційно антикризових рішень і дій. Звичайно більшість учених наголошують на поглибленні протиріччя між економічним і соціальним як

у національних соціально-економічних системах, так і на рівні світового господарства. Проте, як здається, потрібно виявляти той факт реальності, який породжує це протиріччя.

Якщо ж намагатися заглибитися в сутність глобалізації, то на першому, більш поверхневому рівні аналізу можна побачити те, що «інститути суспільства, економіки стали відсторонювати людину на другий план, економічна доцільність усе більше бере гору над соціальною спрямованістю», відбувається десоціалізація. Економічна доцільність, а це є нічим іншим, як цілераціональність, зараз виступає провідною стороною цього протиріччя, яка створює його більше напруження. У чому ж полягає джерело цього напруження, що в економічній стороні протиріччя є його внутрішнім двигуном – ці питання набувають фундаментального значення.

Якщо виходити з констатації того, що ще в кінці 1980-х років термін «глобалізація» не використовувався ні в науковій літературі, ні у повсякденній мові [23, с. 24], то що відбулося в реальності такого, що визначало потребу цього нового терміна. Найважливішою причиною, як наголошує більшість дослідників, стали інформаційно-комп'ютерні технології, які створили можливості миттєвого планетарного перенесення інформації. Проте це фіксує лише суто технічні умови для формування глобалізації. «Насправді глобалізація – це термін, покликаний замаскувати процес посилення і розростання глобальної фінансово-інтелектуальної влади заради зростання немов би *прибутку*. Проте насправді в сучасному кризово-глобальному світі вже *не прибуток* сприймається *кінцевою метою* економічного відтворення, а *устремління* цієї найбільш сучасної влади до *абсолютного панування* у світі. Ті, хто утримує світову фінансово-інтелектуальну владу, володіючи загальносвітовими ЗМІ, технічно *гламурно* приховують свою істинну *політику сили*, сприяючи відкритому обстоюванню системи національних егоїстичних інтересів США як наддержави-імперії кінця ХХ – початку ХХІ ст.» [24, с. 10].

При цьому головним предметом праці у глобальному світі стала свідомість людини⁴, а, як зазначав З. Бауман, «центри, де розробляються смисли і формуються цінності, сьогодні екстериторіальні та вільні від місцевих обмежень – втім це не відноситься до стану самої людини, яку ці ідеї та цінності покликані наповнювати змістом» [23, с. 11-12]. Вибуховий характер розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій як основа сучасних впливів на свідомість людини призвів до того, що «у ХХІ ст. глобалізація перетворилася на найбільш впливову економічну, технологічну, інформаційно-культурну реалію. Усуваючи міжнаціональні, міжконфесійні, міжкультурні перепони, процес глобалізації по-новому організує життєвий світ людства» [25, с. 50-51]. І в цьому сенсі слід наголосити, що нова організація життєвого світу людства здійснюється насамперед через зміну свідомості та мислення людини. Проте ця новизна не завжди проявляється в позитивних соціальних наслідках, а здебільшого спрямовується проти самої людини та її внутрішньої духовної природи.

Намагання людини розв'язати протиріччя між економічним і соціальним через прогресивні науково-технічні трансформації спочатку привели до становлення *штучного світу* як нової сфери людської діяльності. Проте надновітні сучасні технології кінця ХХ – початку ХХІ ст. (а вони є наслідком зростання потужності та сили фінансово-інтелектуальної влади) кардинально змінюють життєвий світ сучасної людини, де маніпуляції свідомістю суттєво трансформують і цей уже традиційний штучний світ. Він починає кардинально

⁴ «Главное в глобализации – не фейерверк поражающих воображение (и, соответственно, карман расслабившихся зрителей) открытый и технологий, а изменение самого предмета человеческого труда. Современные информационные технологии сделали наиболее прибыльным, наиболее коммерчески эффективным бизнесом не преобразование окружающей среды, мертвых вещей, которое оставалось единственным образом действия человечества с момента его появления (и благодаря которому оно, собственно говоря, и сформировалось как человечество), но преобразование живого человеческого сознания – как индивидуального, так и коллективного» [8, с. 53].

змінюватися не в аспектах техніко-соціального, а такі технології дозволяють «входити» у *внутрішній світ* людини, зовні задавати їй зразки і мотиви поведінки, діяльності та взагалі образ життя. Показовим прикладом цього може бути розроблена корпорацією РЕНД так звана «теорія раціонального вибору», метою якої було заперечення, ігнорування значення співробітництва, справедливості, моралі, першорядності сім'ї та її цінностей у суспільному житті, а тому впровадження цієї теорії породило «світ, рішення в якому приймаються в невіданні» в результаті неправильно поставлених цілей за принципом «якщо вам не подобається результат, необхідно просто замінити параметри» [26, с. 312]. Ця теорія спочатку занурила американців у міф [26, с. 314], а потім була насаджена іншим країнам. Насправді ця теорія «є зовсім не раціональною. Вона не постигла законів світу, бо не розпізнала його структуру» [26, с. 313]. Проте цілеспрямоване свідоме її впровадження зараз лише розширюється.

Устремління фінансово-інтелектуальної влади до абсолюту створило ситуацію, коли «глобалізація приносить суспільні блага в жертву прибутку і накопиченню приватного багатства... Згідно із загальним визнанням глобалізація – не гра з нульовою сумою: вигоди від неї перевищують затрати, інакше кажучи, приріст багатства не просто достатній для компенсації нерівності та інших негативних ефектів глобалізації, він вище цих затрат. Проблема полягає в тому, що переможці не збираються сплачувати будь-які компенсації переможеним ні всередині країн, ні на рівні міжнародних відносин» [26, с. 96]. Це, з одного боку, свідчить про те, що соціальна сторона вказаного протиріччя стає все більш не просто підкореною, а такою, яку повсюдно намагаються ігнорувати, зламуючи механізми соціального захисту і розвитку людини; з іншого – вказує, що для розв'язання цього життєво важливого протиріччя необхідно шукати шляхи поза його змістом, тобто виходити на більш глибинний рівень осмислення реальності. Потрібно виходити на рівень пізнання духовності, олюднення, усвідомлення і наповнення розумової та практичної діяльності людьми цінностями та мотивами.

Пошуки шляхів і механізмів розв'язання занадто гострих сучасних соціально-економічних проблем людства, суперечностей глобального світу неможливо здійснювати в рамках традиційних методологічних підходів. Більшість виявлених і описаних у літературі протиріч світового господарства є лише формами прояву більш сутнісних процесів, які не завжди піддаються аналізу у форматі традиційної методології економічних досліджень. «Йдеться про те, щоб *вийти* із свого *економічного окопу*, який за останні кілька десятиліть опинився *на узбіччі* магістрального розвитку сучасної людинознавчої науки, і у взаємодії з цілісно мислячими представниками інших наук і осмислювальних традицій рухається в напрямі оволодіння *метаметодології* сучасного осягнення Світоустрою – *філософії господарства*. Господарство – це вся цілісна сфера життєдіяльності, життєтворчості людини. Воно прямо залежить від людської свідомості-світобачення, від її здатності пізнавати метафізичний світ, керуватися в житті духовно-моральними цінностями. Тому і господарювання постає як людино- і життєрятівна цілісна діяльність людини, яка потребує продуктивних зусиль у пізнанні та перетворенні сучасної понадскладної реальності» [27, с. 174].

У цьому плані є занадто малою традиційна модель людини економічної, бо вона, по-перше, трактує людину лише як засіб виробництва та нарощення прибутку, а по-друге, ігнорує єдину, цілісну духовно-біо-соціальну природу людини. Тому будь-які схеми і практичні рекомендації щодо соціально-економічних трансформацій без опори на пізнання внутрішнього духовного світу людини як головного суб'єкта господарських перетворень є досить поверховими і малопродуктивними щодо виходу із сучасного кризового стану людського суспільства. Пізнання та осмислення ціннісної раціональності стає необхідним форматом оновлення самої економічної науки в руслі розуміння необхідності наростання пріоритету олюднення як самої сучасної людини, так і Природи. Людина як базовий суб'єкт господарювання не може бути одномірною, насамперед коли зараз нав'язується одна поверхово видима неоліберальна догма свободи і вибору. Цілісність людини має завжди

аналізуватися і реалізовуватися і в координатах її *відповідальності*, бо нинішня глобальна криза досить очевидно показує, що безвідповідальність обертається занадто високою ціною за сьогодення і майбутнє, коли вже гостро постало питання про виживання людства.

Виходячи із сучасної специфіки розуміння неоліберальної глобалізації та необхідності створення реальних умов для виживання людства, коли особиста відповідальність має ставати безумовним імперативом господарювання, сьогодні проблемам відповідальності необхідно віддавати провідне місце в наукових постнекласичних людинорозмірних дослідженнях. «Визначені методологічні засади – висхідна свобода господарюючої особистості; особиста відповідальність як базова форма відповідальності; рефлексивна природа свободи, солідарних зв'язків та соціальної відповідальності – є науковою підставою подальшого дослідження проблем соціальної відповідальності в процесі сучасних господарських трансформацій заради розвитку людини та підвищення добробуту всього населення України» [28, с. 35]. До вчених, політиків, господарників має прийти розуміння того, що лише соціально відповідальні рішення та дії стають головною засадою соціоекономічного розвитку.

Проблема посткризового розвитку постає досить актуальною і вагомою. Новий методологічний підхід до розуміння процесу розвитку на основі принципів постнекласичної людинорозмірної науки відкриває широкі можливості всебічного глибинного аналізу сучасної глобальної дійсності. Криза має розглядатися як потужний імпульс для осмислення того, що продуктивно потрібне зараз для збереження людини і людства. Головною передумовою майбутнього, гідного людини, стає докорінна зміна світобачення, коли людина є дійсно мікрокосмом, який не просто впливає на макрокосм, Універсум, а своєю свідомістю і практичними діями повинна створювати умови для свого самопізнання і самореалізації.

Література.

1. Духовно-культурні чинники соціоекономічної динаміки: монографія / під наук. ред. Г.В. Задорожного, О.І. Давидова; Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Екон. ф-т. – Х.: Точка, 2013. – 266 с.
2. Вернадский В.И. Несколько слов о ноосфере // Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера / Предисловие Р.К. Баландина. – М.: Айрис-пресс, 2004. – 576 с.
3. Друкер Питер Ф. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества / Питер Ф. Друкер. – М.: ООО «И.Д. Вильямс» 2007. – 336 с.
4. Лібанова Е.М. Влив сучасної кризи на ментальні особливості, психологічні орієнтації та настанови населення України // Глобальна економічна криза 2008-2010 років: світовий досвід та шляхи подолання в Україні: монографія / [В.П. Антонюк, С.С. Аптекар, Н.А. Балтачєєва та ін.]; під. заг. ред. В.І. Ляшенка. – Донецьк: Юго-Восток, 2010. – С. 279-284.
5. Колот А.М. Розвиток наук про працю та соціально-трудова відносини на засадах міждисциплінарності // Соціально-трудова відносини: теорія та практика: зб. наук. пр. / [голова редкол. А.М. Колот]; Київський нац. екон.у-т ім. Вадима Гетьмана. – К., 2014. – № 2(8). – С. 7-26.
6. Осипов Ю.М. Что есть экономика вообще и что она есть сегодня / Ю. М. Осипов // Экономическая теория: истоки и перспективы. – М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2006. – С. 930-943.
7. Гальчинський А.С. Економічна методологія. Логіка оновлення: курс лекцій / А.С. Гальчинський. – К.: «АДЕФ-Україна», 2010. – 572 с.
8. Делягин М.Г. Мировой кризис: Общая теория глобализации: курс лекций / М.Г. Делягин. – М.: ИНФРА-М., 2003. – 768 с.
9. Колінько О.Г. Духовно-творча діяльність людини як основа сучасного господарського розвитку / О. Г. Колінько. – Х.: Видавництво ТОВ «Друкарня Мадрид», 2013. – 182 с.

10. Степин В.С. Теоретическое знание / В.С. Степин. – М.: «Прогресс-Традиция», 2000. – 744 с.
11. Чешков М.А. Идея развития: необходимость и возможность реинтерпретации / М. А. Чешков // *Общественные науки и современность*. – 2004. – № 5. – С. 130-140.
12. Бердяев Н.А. Смысл творчества: Опыт оправдания человека / Н. А. Бердяев. – М.: АСТ: Астрель, 2011. – 668 с.
13. Моисеев Н.Н. Универсум. Информация. Общество / Н.Н. Моисеев. – М.: Устойчивый мир, 2001. – 200 с. – (Библиотека журнала «Экология и жизнь». Устройство мира).
14. Степин В.С. Философия науки. Общие проблемы: учебник для аспирантов и соиск. ученой степени канд. наук / В.С. Степин. – М.: Гардарики, 2007. – 384 с.
15. Задорожный Г.В. Личностный архетип «свобода-ответственность» как истинное основание хозяйства и исток спасения человечества в XXI веке / Г.В. Задорожный, О.Г. Колинко // *Социальная экономика*. – 2013. – № 2-3. – С. 7-26.
16. Єрмоленко А.М. Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи: монографія / А.М. Єрмоленко. – К.: Лібра, 2010. – 416 с.
17. Гальчинский А.С. Конвергентный рынок – методология перспективы / А.С. Гальчинский // *Экономика Украины*. – 2014. – № 1 (618). – С. 4-20.
18. Гальчинский А. Экономическое развитие: методология обновленной парадигмы / А. Гальчинский // *Экономика Украины*. – 2012. – № 5.– С. 4-17.
19. Задорожный Г.В. Постнеклассическая Чело-Веко-мерная наука: генезис, принципы, основные современные проблемы (препринт доклада на междисциплинарном методологическом семинаре) / Г.В. Задорожный. – Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2014. – 31 с.
20. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: Социология XXI века / И. Валлерстайн; пер. с англ. В.И. Иноземцева. – М.: Логос, 2004. – 368 с.
21. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; керівник авт. колективу і наук. ред. О.Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.
22. Колот А.М. Усиление асимметрий в социально-трудовой сфере как современный тренд и вызов устойчивому развитию // *Вопросы политической экономии*. – 2012. – № 3. – С. 143-155.
23. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / З. Бауман; пер. с англ. М.Л. Коробочкина, ред. Е.В. Яновская. – М.: Издательство «Весь мир», 2004. – 188 с.
24. Задорожный Г.В. Глобалистика – междисциплинарная человекомерная наука о развитии современного мирового хозяйства / Г.В. Задорожный // *Сучасні тренди трансформації світового господарства: зб. наук. пр. викладачів та студентів*. – Х.: Точка, 2014. – С. 3-35.
25. Толстоухов В.Л. Глобальный социальный контекст и контуры эко-будущего / В.Л. Толстоухов // *Вопросы философии*. – 2003, № 8. – С. 49-63.
26. Абелла А. Солдаты разума / А. Абелла; пер. с англ. О. Клигиной. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2009. – 316 с.
27. Задорожный Г.В. Человекоспасительная функция хозяйствоведческой науки / Г.В. Задорожный. – Х.: Точка, 2012. – 180 с.
28. Дейч М.Є. Становлення та розвиток багаторівневої соціальної відповідальності: управлінський аспект: монографія / М.Є. Дейч; НАН України, Ін-т екон. пром-сті. – Донецьк, 2014. – 352 с.

Розкрито методологічні засади оновлення економічної науки в контексті подолання сучасної кризи людства через визначення специфіки соціоекономічного розвитку у форматі нової постнекласичної людинорозмірної науки. Показано необхідність розв'язання протиріч

глобального світу для посткризового соціоекономічного розвитку в аспекті переходу до ціннісної раціональності та соціальної відповідальності.

Ключові слова: соціоекономічний розвиток, постнекласична людинорозмірна наука, ціннісна раціональність, соціальна відповідальність, технократичний підхід, соціотехнічна система.

Раскрыто методологические основания обновления экономической науки в контексте преодоления современного кризиса человечества посредством определения специфики социоэкономического развития в формате новой постнеклассической человекомерной науки. Показано необходимость разрешения противоречий глобального мира для посткризисного социоэкономического развития в аспекте перехода к ценностной рациональности и социальной ответственности.

Ключевые слова: социоэкономическое развитие, постнеклассическая человекомерная наука, ценностная рациональность, социальная ответственность, технократический подход, социотехническая система.

Discloses methodological bases of updating economic science in the context of overcoming the current crisis of humanity by defining the specifics of socio-economic development in the new format postnonclassical human-size science. It is shown the need to resolve the contradictions of the global world for the post-crisis socio-economic development in terms of the transition to the value rationality and social responsibility.

Keywords: socioeconomic development, postnonclassical human-size science, value rationality, social responsibility, technocratic approach, socio-technical systems.

Надійшла до редколегії 24.12.2014 р.